

A szlovák jazz új arcai

Az ezredforduló óta a szlovák jazz egyre inkább multikulturális jellegre tett szert; a szlovák zenei kultúra horizontjáról globális szintre tör. Nemzetközi felállású zenekarok esh, magyar és lengyel tagokat állítottak soraikba. Az 1960-as évek óta kiváló zongoristák – mint Ladislav Ćerhardt, Ján Hajnal és Viktor Zappner – gondolták újra a népzenei elemeket a szlovák jazzben, és használták fel őket szerzeményeikben modális jazz-koncepcióik kialakításához. Ezzel új impulzusok mozdították elő a szlovák jazz fejlődését, és a kortárs jazzelőadók számára – mint a gitáros Michal Bugala vagy a dobos Martin Valihora – megnyílt az út a world jazz felé. Cikkünk, amelynek szerzője a pozsonyi Comenius Egyetem muzikológus professzora, a szlovák jazz 2000 utáni tájékozódását és nemzetközi helyét kísérli meg felmérni.

↔ Yvetta Kajanova PhD

Az 1982-es Bratislava Jazz Days lemezborítója és Hodek Dávid, a 2010-es évek üstököse. A szlovák jazz három évtized alatt hatalmas utat tett meg

A jazzben a multikulturális szempontokat tanulmányozhatjuk a zenészek nemzeti hovatartozása, az általuk egyesített különböző zenei kultúrák, a zenekarok nemzetközi sikerei és zenéjük többféle stílusa által is. A multikulturális dimenziók előtérbe kerülése az európai jazz emancipálódásának velejárója, párhuzamosan a kommunikációs gétek fokozatos megszűnésével. Globális összefüggésben a szlovák, cseh, lengyel, magyar vagy osztrák jazzt inkább közép-európaiként érzékelik, mint nemzeti jellegük szerint. Ezt a képzetet nagyban előmozdította a jazz-zenészek kivándorlása az egykori kelet-európai szocialista országokból az USA-ba, illetve az ottani jazzéletben való folyamatos jelenlétük. Bár a nemzetközi közönség készséggel elfogadta a közép-európai előadók beáramlását a globális színtérre, az amerikai jazztörténészek ebből elég keveset érzékeltek. Ted Gioia (*The History of Jazz*, 2011) a közép-európaiak közül csak a lengyel Leszek Możdżert és Tomasz Stańkót, valamint Joe Zawinult, az osztrák születésű zongoristát említi. Ez azt mutatja, hogy a jazzelőadás professzionális, anyanyelvi szintű elsajátítása önmagában kevés; az eredetiség, a hosszú előadói pálya és az előítéletek legyőzése egyaránt szükséges az áttöréshez. A szlovák jazz új jellegzetességeit a továbbiakban egyes nemzetközi, kollaboratív projekteken keresztül, a női előadók megnövekedett jelentőségét hangsúlyozva, valamint csodagyerekek feltűnésén keresztül mutatom be.

Multikulturalizmus

A szlovák jazzelőadók mindig is keresték a nemzetközi kapcsolatokat, és 2000 után ki is tudtak építeni szoros és folyamatos kollaborációkat közép-európai muzikusokkal. Cseh, magyar, osztrák és lengyel zenészeket hívnak meg különböző projekteken való részvételre. Például a cseh saxofonos Ondřej Štveráček több szlovák albumon is megjelenik (a Radovan Tariška Sextet CD-in, és Hanka Gregušová *Reflection of My Soul* című lemezén), miközben a magyar Winand Gábor három lemezen is hallható (Pavol Bodnár InterJAZZional Band: *Ecce Jazz*, Hanka Gregušová *Reflection of My Soul* és *Abstructures*, utóbbi a zongorista Luboš Šrámekkel). Egyéb projektek is a nemzetköziséget állították fókuszba azért, hogy a multikulturális környezetből nyerjenek új inspirációt.

Turnézó lengyel zenészeket többször is felkértek különböző felvételekre közép-európai koncertjeik kapcsán. Köztük volt például Piotr Baron (Dáša Libiaková: *Monogram*) és Tomek Grzegorski (Libiaková: *To nič*) – mindketten saxofonosok. Ezek az együttesek többször is eljutottak arra a szintre, hogy tengerentúli muzikusokat is meghívtak: az All Time Jazz and Lucia Lužinská (*Un)covered* című lemezén a híres osztrák zongorista, Fritz Pauer és az amerikai dobos Howard Curtis szerepelnek. A zeneszerző, arranzsőr és vibrafonos Ludmila Štefániková a *Be Beautiful* című CD-jét egy vegyes nemzetiségű, 17 tagú zenekarral vette fel Amerikában. A gitáros Michal Bugala és a dobos Martin Valihora ugyancsak nemzetközi dimenziókat meghódító albumokat rögzítettek.

Fotó: Patrick Španko

Luboš Šrámek

Bugala a *1st Touch* című CD-t amerikai zenészekkel vette fel, a *Michal Bugala New Trio* című lemeze szintén nemzetközi tagokat vonultat föl. Valihora 2000 óta van jelen az amerikai jazzszíntéren, ahol négy lemezt vett fel a japán zongorista Hiromi Uehara együttesében, amerikai zenészekkel: *Brain*; *Spiral*; *Time Control*, valamint egyet a Ron Affif Trióval. Dávid Hodek dobos, a szlovákiai magyar csodagyerek, a *Dávid Hodek Quartet: The First* című bemutatkozó lemezét Sárk Péter társaságában rögzítette; de éppen ő a szintén csodagyerekként indult Andreas Varadyval is szokott együtt zenélni. Varady 2013-as lemezét egy szlovák-ír-amerikai felállással Írországból adták ki.

Multikulturalizmus és több stílus szimbiózisa

Az InterJAZZional Band

A multikulturalizmus a különböző zenei kultúrák együttélése, az eltérő zenei stílusok keverése, a jazz-stílusok ötvözése és a népdalok feldolgozása. Ezek az elemek mind együtt vannak jelen az *Ecce Jazz* című szerzeményben, melynek alcíme: *Four Colors of My Jazz*. A zenei anyagot nemzetközi együttműködésben valósította meg a zeneszerző és zongorista Pavol Bodnár. Ez egy bő egyórás, gondosan komponált szvit, amely jól példázza közép-európai alkotójának multikulturális megközelítését. Bodnár úgy formálja meg albumát, hogy abból kihallható legyen a kulturális barátság mélyebb üzenete, amely átível az országhatárokon. A mű jazz-alapon szlovák népzeneit invokál a kortárs zeneszerzés struktúrájában, és merít a karibi zenei világból is.

Michal Bugala

A *Peacock Girl I–III.* című tételekben a szerző a *Perinbaba* (Télasszony) című szlovák népdal parafrázisát adja. A dal népszerűségét az 1985-ös *Páslo dievča pávy* című, Juraj Jakubisko rendezte filmnek köszönheti. A dallamot a *Peacock Girl I.* tétel mutatja be, amelyben hosszabb, lassú duót hallunk a hegedű (Stanislav Palúch) és a zongora (Pavol Bodnár) között – 4/4-ben, Keith Jarrett-et vagy Chick Corea *Children's Songs*-át idéző harmóniavilágban. A második tételben (*Peacock Girl II.*) újfent felhangzik a népdal, de itt az elsőhöz képest gyorsabb a tempó és a harmóniát új alapokra helyezik. Bodnár játékosan dolgozza fel a harmóniamenetet modális struktúrákban, melyekben a moll és dór skálák kontrasztját érezhetjük, miközben a két-részes főtéma negyedekben lépdel. A gyors tempóban minden hangszer 5/4-re vált; a hegedű és a szaxofon által játszott dallamot kemény ritmus ellenpontoszza Martin Valihora dobján és Eddy Portella ütőhangszerein. A megkomponált és rögtönzött részek a nyolcvanas évek modális fő irányát (Corea és Jarrett) követik, a hegedű glissandók pedig a szlovák cigány jazzre utalnak.

A III. tételben harmadszor halljuk a *Páslo dievča pávy* dallamát – a lassú zongora-variációkhoz a magyar énekes, Winand Gábor improvizál. Bársonyos, mély baritonja, technikai rugalmassága, a swing és a scat ötvözése (Kurt Elling és Kevin Mahogany modorában) Winandot modern énekesé teszi, aki magával tudja ragadni a közönséget. Rajta kívül Bodnár három énekest hívott meg a felvételre: a magyar Téli Mártát, Kubából Elsa Vallét és a hazai Silvia Josifoskát. Egyenlő partneri szerep jut nekik a hangszeresek mellett. Téli inkább hangulatfestő mezzoszoprán hangjával tűnik ki, míg Josifoská a blues-érzést közvetíti. Valle természet adta tehetség, aki a közönséget *shout* és más népi elemekkel szórakoztatja.

Egy másik szlovák népdal, a *Široký jarčok* is felhangzik az *A Deep Brook* szvit kilencedik részében. Bodnár a lemez borítóján is kifejezte, hogy a különböző kultúrák adtak inspirációt számára. A szinesztéziára emlékeztető módon

vizualizálta az egyes kulturális világok iránti vonzalmát. A szlovák népdal adta ihletet zöld színnel, a klasszikus zenéből érkező inspirációt sárga, a lassú jazz örökzöldeket pirossal jelezte, a kéket a latin-amerikai szamba kifejezésére használta – ez utóbbiak a *The Water Song I.* és *II.* részében fordulnak elő. Afrikai ritmusok alakulnak át karibi 6/8-as poliritmiává, amely azután 4/4-es rumbára vált. A spanyol szövegű téma (*Have a Good Time in Puerto Rico*) az afro-amerikai spirituálék gyökereiből táplálkozik. Bodnár a *Twelve Passions* főtémáját és a tizenkétfokú technikát a klasszikus zenéből meríti, kromatikus szekvenciát is használ (*The Chromatic Adventure*). Az *Ecce Jazz* szvit darabjait vagy ABA formában komponálta (*Peacock Girl I. és III., The Chromatic Adventure*) vagy komplexebb szerkezetben, amelyben a variációk a dallam expanzív újrafogalmazásával járnak. Az ebből kialakult témára azután improvizálnak (*Twelve Passions*). A lassú jazz-balladák (*3 Roses 4 Martina* és *Moonlight Cherry/Marieli Lullaby*) 6/8 és 3/8 között váltakoznak, közel jutnak a hard bop mainstreamhez. Ezek a darabok Bodnár érett művészetét mutatják; uralmát a dallam és az invenció felett, és tudatalatti viszonyulását a tipikusabb jazz kifejezési formákhoz.

East European Artsemble

A Lubómír Šrámek vezette East European Artsemble egy másik multikulturális projekt, amelybe vezetője közép-európai zenészeket hívott meg, valamint néhány vendég-szólístát. Ugyan a zenekar neve még utal az egykori vasfüggönyre, a hard bop alapállás és a kiváló egyéni teljesítmények egységesítik a multikulturális hátteret, és kiegyensúlyozott zenekart eredményeznek. Šrámek, a zongorista, zenekarvezető és ügyes hangszerelő második albumát, az *Abstructures*-t vette fel az Artsemble-lal. Dallamai kiterjesztett tonalitásban szólalnak meg, s ebben a keretben keltik az összetartó erő és a belső disszonancia képzetét. Šrámek ügyesen egyensúlyoz a kimódolt szerkezet és a meglepő hangszerelések között, a zenekar belépésénél a különböző motívumváltásokkal. A szerzemények alapja a hard bop, amelyet a dob színes, kifinomult ritmusai egészítenek ki Art Blakey-re emlékeztető módon, de a ritmikai változatosság inkább a Wynton Marsalis együttesre emlékeztet. Az album ilyen módon több stílus szintézisét nyújtja a jazz big band történetéből. Felkelti a hallgató figyelmét Peter Adamov és Winand Gábor beszédes vokális interpretációja – annak ellenére, hogy az énekszólásokban bonyolult kromatikus menetek is előfordulnak. A trombitás Fekete-Kovács Kornél, a szaxofonos Bacsó Kristóf és Rost'a Fraš triója mutatja be a témákat. Gyönyörűen formált szakasz ez: hangszínük kellemesen hűvös, de mindegyikük kiváló szólókkal is észrevéteti magát. Šrámek jobb kézzel egy ostinato jellegű, ütögetéssel megszólaltatott, egyszólamú dallamot ad elő, Lennie Tristanót idézve. A nagyzenekari hangszerelés Gil Evansból indul ki, miközben a megszólalás módja a Vienna Art Ensemble színgazdagságára emlékeztet.

Fotó: Patrik Španko

Martin Valihora

Univerzális jazz

Az amerikai jazz addig ismeretlen, univerzális nyelvét – teljesen új rendszerként – a szlovák jazz-zenészeknek 1954 és 1975 között kellett elsajátítani. A cool stílus első modern formái 1954-ben jelentek meg, a Bratislava Jazz Days fesztivált pedig 1975-ben rendezték meg először. A hatvanas éveket erős tradicionális jazzmozgalom jellemezte; hivatásos dixielandek virágoztak, mint például a Traditional Club (1961–1969) vagy a Revival Jazz Band (1963–1978). A jazz elfogadása a zenekultúra részeként különösen komplex módon zajlott, mivel a hagyományos szlovák kultúra először is a szlovák népzeneben gyökerezett, másrészt a klasszikus zenében. Ez utóbbinak a monumentalizmus és a szimfonizmus voltak a meghatározó jellegzetességei (vö.: Matzner-Poledňák-Wasserberger jazztörténetével, L'ubomír Chalupka 1996-os tanulmányával). A hagyományos közönség számára a jazz – amelynek a hangzás (sound), a ritmus és az improvizáció voltak a megkülönböztető jegyei – értelmetlen zajnak és zörejnek tűnt. Még így is, a melódia variálása a szlovák jazzben nagyon hasonló volt azokhoz a népdal-variációkhoz, amelyeket a *predník* (prímás) adott elő. A *Slovak Jazz Moderna* generációja számára az univerzális jazz jellegzetességeinek megértése és elsajátítása az új ritmusok és hangzások, a szokatlan ütemhangsúlyok és hangrendszerek megértését jelentette. A jazz-rock megjelenéséig a szlovák jazzmuzikusok első generációja igyekezett magába szívni a jazz ritmusokat, frazeológiát, hangzásokat és az improvizációt. A következő, jazz-rock és fusion generáció, amely az 1990-es évek végéig volt aktív, kiterjesztette multikulturális horizontjait. Ám csak 2000 után váltak a szlovák zenészek maguk is új univerzáliai alkotóivá.

Ist Touch

A gitáros Michal Bugala projektjeiben a multikulturalizmustól és a több stílusú fókuszról való elmozdulást vehetünk észre – a globális jazz felé. *Ist Touch* című lemezét

2010-ben vette fel, kvintettben amerikaiakkal; két évvel később egy nemzetközi trióval dolgozott (*Michal Bugala New Trio*). Itt többről van szó, mint hogy a szlovák jazzmuzikusok gyakran – nemzetközi kapcsolataik kiterjesztése érdekében – választanak külföldi partnert. A *Ist Touch* elején a groove-os bevezetőt követi a téma, amely nem túl erős dallam, inkább a harmóniák belső kohéziója rajzolja ki a gitáros keze nyomán. 11- és 12-es akkordok sorozata – színes, nagyszerű, egyenesen hedonisztikus benyomást kelt, de a rákövetkező ritmusképlet a dezillúziót hozza magával. A modern harmóniák és hangzatok sűrűjében a pianissimo változatos ritmusok közben erősödik, a crescendo fortéba torkoll. Bugala harmóniai és játéka tükrözik a saját kora által kiváltott érzelmeket. A hangzások és ritmusok hol szabályos, hol szabálytalan egymásra rétegzése azt a benyomást kelti a hallgatónban, hogy a gitárosnak nem kell mindent kimondania. A rögtönzésben a gitár, a dob és a bőgő közösen juttatják érvényre a gondolatokat. Dobszólója kiállítások nélkül áramlik folyamatosan, kivételesen a basszusgitáros és a gitáros adják neki a *kick*-et. Bugala koncepciója a nyolcvanas-kilencvenes évekbeli Pat Metheny- és John Scofield-albumok alapján eredeti poszt-modern stílus képez. A kortárs jazz formáiban mind az amerikai jazztörténeti, mind a közép-európai multikulturális megközelítésből táplálkozik, de előadói már egyre inkább az univerzális világ-jazzbe tagozódnak.

Jazzcsodagyerekek

A szlovák jazz új jelenségei között feltűnő a csodagyerekek megjelenése, de ez régóta zajló vitákat élesztett fel a gyerekek kihasználásáról, nevelésük különleges igényeiről. Az 1997-ben született Dávid Hodekre először 2008-ban figyeltek fel, és ezután több szlovák tévés tehetségkutatóban (pl. *Minitalent*) szerzett hírnevet. Hodek a határ menti Révkómárból (Komarno) származik, hároméves kora óta dobol és tízéves kora óta tanul zongorázni. Első tanára Jávi Vilmos volt Budapesten, majd ugyanott Dörnyei Gáborhoz járt. A *Dávid Hodek Quartet – The First* című albumot Budapesten vette fel kiváló szlovák muzikusokkal (Radovan Tariška – szaxofon, Tomáš Boroš – bőgő), valamint a magyar zongoristával, Sárík Péterrel. A szerzemények többsége Sáríkot dicséri. A 12 éves Hodek tökéletesen tartja a lépést velük technikai szinten is, kétségen felül áll, hogy milyen különleges tehetség.

Hodek rendszeresen játszott az Andreas Varady Trióval. A szintén 1997-es születésű Varady magyar roma származású gitáros, apja is muzikus, bőgőzik a trióban. Varady Írországból kezdte a pályáját, dolgozott Németországban, Svájcban és az USA-ban is. Multikulturális gyökerei tükröződnek *Question* címmel, Írországból felvett lemezén. Időközben az amerikai producer, Quincy Jones lett a menedzsere, amerikai lemezét már a Verve adta ki. Kettejük kapcsán érdemes megjegyezni, hogy csodagyerekként Szlovákiában már a zongorista Peter Breiner (szül. 1957) is feltűnést keltett négyéves korában, ahogy a szintén zongo-

Fotó: Patrick Španko

Andreas Varady

rista Ondrej Kraňák (szül. 1978) tízéves korában kapott fesztiváldíjat Zsolnában, és azóta mindketten sikeres pályát futottak be.

Női jazzelőadók

Az új évezredben fantasztikus színeket köszönhet a szlovák jazz a női előadóinak, akik újabban már az éneklés mellett hangszerelnek, hangszeren játszanak és zenét is szereznek. Mint például Lucia Lužinská, Dáša Libiaková, Hanka Gregušová és Sisa Michalidesová (aki fuvolista is); továbbá a zeneszerző-vibrafonos-hangszerelő Ludmila Štefániková; és a zongorista-zeneszerző Jana Bezek, aki a lengyel Wojciech Szwugier, Piotr Skrzynski, Grzegorz Karnas és Adam Oles, valamint az afrikai ütőhangszeres Thierry Ebam zenésztársa is egyben.

Az énekesek között az 1999-ben, színésznőként indult Lucia Lužinská pályája ívelt eddig a legmagasabbra. Világos mezzoszopránja sokféle érzelmet tud megcsillogtatni; standardekben különösen kifejezőek improvizációs frázisai (pl. *Song For My Father*, *Summertime*). Szólóinak kvalitása a legjobb hangszeresekével vetekszik, a swingben és a hard bopban is otthon van. Interpretációiban a klasszikus jazz-énekesek – Billie Holiday, Ella Fitzgerald, valamint Diana Krall – eredményeit lehet érezni. A jazztörténeti és a modern stílusokban jártas partnereket szokott választani, például a gitáros Boris Čellár All Time Jazz zenekarát (*First Take* 2005, *I/Uncovered*, 2008). Ez utóbbin eredeti szerzemények is hallhatóak.

Lužinská több stílusú megközelítésének jó példája, ahogy újrahrmonizálta Miles Davis *Flamenco Sketches* című legendás örökzöldjét, a *Kind of Blue* (1959) című lemezeről. Ebben Davis öt hangsort használ és egy egyszerű akkord szekvenciát: Cmaj7 (4 ütem, C ión), A $\flat$ sus4 (4 ütem, A $\flat$ ión), B $\flat$ maj7 (4 ütem, B $\flat$ ión), D7 (8 ütem, D fríg), Gmi7 (4 ütem, G eol).

Lužinská átíratában a hangnem E $\flat$ -re váltott: E $\flat$ maj7 (4 ütem, E $\flat$ ión), B7sus4 (4 ütem, B ión), D $\flat$ maj7 (4 ütem, D $\flat$ ión), F7 (8 ütem, F fríg), B $\flat$ mi7 (4 ütem, B $\flat$ eol); jelentős harmóniai különbségek vannak az 5., 8., 13. és a 16. ütemben, de a dallam nem változik. (ld. *kottapéldánkat a 11. oldalon*)

Dáša Libiaková, akinek sötét tónusú, kellemes alt hangja van, főleg a swing és sweet standardekre koncentrálnak; kifejezőmódja a swing életérzést hozza vissza a szlovák jazzbe. A *My Funny Valentine* örökzöld a *Monogram* című lemezen – Piotr Baron különlegesen behízelgő klarinétjának kíséretében – színes nűánszokkal és új hangszereléssel jelentkezik. A szlovák jazzben Lužinská és Libiaková vonzódása a swinghez ritkaságszámba megy. A jazz mint kávéházi zene sosem létezett Szlovákiában, bár a múlt század első felében divatos volt ilyen formában az európai nagyvárosokban. Szemben Csehországgal és Magyarországgal – ahol a kedvező feltételek és a rokonszenvező közönség segítette a jazz urbánus kultúrában való kifejlődését – a növekvő szlovák jazzközönség a század második felében kifinomult szabadidős tevékenységnek és nem pedig kávéházi swing-

Fotó: Silvia Šiafkovská

Lucia Lužinská

piano & voice
Laurie Antonioli

Flamenco Sketches

Miles Davis
arr. Lucia Lauzinska

Slowly

zenének tekintette a jazzt. Az első Csehszlovák Köztársaságban 1918 és 1948 között a zenei szórakoztatást a kávéházakban nem jazz, hanem cigányzenekarok adták, akik korabeli populáris zenét és népzenei játszottak. A hatvanas évektől kezdve a kávéházakban vegyes repertoár alakult ki populáris tánczeneiből, tangó, keringő, polka, rumba, cha-cha, sláger és népdal szólt, utóbbi olykor keringősítve vagy polkásítva (vö. Igor Wasserberger 1994-es tanulmányával). A modern jazz 1954-ben jelent meg, fiatalok és egyetemisták hallgatták.

Sisa Michalidesová ügyesen keresztezi a fúziós zenéket bossa nova és nu jazz dob-ritmusokkal, amint azt *Vel'mi skoré ráno* című száma is mutatja, valamint a saját *Feritto* című szerzeménye – 2006-os, *3+1* című lemezéről. A számok erős groove-ra épülnek, ebben gyökerezik a dallam. Michalidesová halkán, falzettben és néha scattelve énekel. Bossa és samba ritmusai – amelyeket a perui ütős, Eddy Portella alapoz meg – Jiří Stivínre emlékeztetnek. Virtuóz fuvola-, furulyajátéka és éneke, valamint szerzeményei figyelemre méltóak. Bár nem sok helyen idéz konkrét szlovák népdalt, a líd és mixolíd hangsorok és a szlovák pásztorfurulya népzenei inspirációra utalnak.

Konklúzió

A kortárs szlovák jazz kiterjesztette multikulturális dimenzióit és jelenlétét a globális szinten – részben a tizenéve-

seknek, illetve a megnövekedett jelentőségű női előadónak köszönhetően. Változó profilja a kulturális szférák közötti határok eltűnését tükrözi, és újabban nagyobb anyagi támogatásra is számíthat. Közép-Európa más országaiban is hasonló trendek figyelhetők meg. Szemben a korábbi évtizedekkel, manapság a közép-európai jazz homogenitása hozzájárul az európai jazz jelentőségéhez, miközben az etnicitás adja számára az egyik fontos inspirációt. A földrész jazzéletének multikulturális trendjei hasonlóak az ún. olvasztótégely jelenségeihez, amelyek a jazz amerikai kialakulásában már New Orleansból kezdve szerepet játszottak. A csodagyerekek népszerűsége és a női előadók megnövekedett jelentősége Európában még akár ideiglenes is lehet, egyéni pályájuk alakulása a jövőben dől el. Az utóbbiak esetében előfeltétel az életszínvonal emelkedése, hogy hagyományos családi szerepeiket hátra tudják hagyni, hiszen jelenlétük a színpadon mindig is külön vonzerőt jelent.

Angolból fordította: Zipernovszky Kornél

További publikációk a szlovák és közép-európai jazz témakörében a szerző honlapján:
<http://kajanova.zrak.sk/>